

İkinci bölüm temel konular ve hedefler hakkında olup üç fasıl halinde düzenlenmiştir. Birinci fasıl, meşhur olan Ebû Hüreyre rivayetindeki doksan dokuz ismin kendi sırasına göre açıklanmasından ibarettir. 100 sayfalık bir hacme sahip bulunan bu kısım on sayfalık bir açıklama ile sona ermektedir. Müellif burada, isimleri açıklarken kulun o isimden alabileceği hissenin neden ibaret olduğu yolundaki uyarılarının sebeplerini anlatmaktadır. Bunları ilâhî ahlâkla, yani esmâ-i hüsnânın içerdiği ahlâkla ahlâklanmanın gereği yanında bazı sûfilere nisbet edilip burada sözü geçen ahlâklanma ile bağlantılı gösterilen hulûl ve ittihad söylentisinin imkânsızlığı ve yanlışlığının vurgulanması şeklinde özetlemektedir. İkinci bölüm, çok sayıda ismin zât-ı ilâhiyyeye rûcû edip yoğunlaşması ve Ehl-i sünnet'e göre yedi sıfatta özetlenmesiyle Mu'tezile ve filozoflara ait sıfat anlayışında bu yoğunlaşmanın nasıl telakki edildiği konuları ile son bulmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümü eklerden teşekkül etmiş olup üç fasla ayrılmıştır. Burada, Kur'an'da ve Sünnet'te Allah'a izâfe edilen isimlerin doksan dokuzla sınırlı olmadığı, bu sayının öne çıkarılmasının hikmeti, ilâhî isim ve sıfatların nasırları bildirmesiyle sabit olmasının yanı sıra (tevkîfî) akli çıkarımlarla O'na isim ve sıfat nisbet etmenin imkân dahilinde bulunup bulunmadığı gibi hususlar işlenmektedir.

el-Mağşadü'l-esnâ, gerek önsözü ve doksan dokuz ismin ele alınışından gerekse sonundaki eklerden anlaşıldığı üzere Gazzâlî'nin tasavvufla ilgilendiği dönemde kaleme alınmıştır. Kitabın bütün bölümlerinde müellifin sürükleyici ve samimi üslûbunun yanında zihnin ve kalbin ürünü olan kelâmî ve tasavvufî yaklaşımları dikkat çekmektedir. Gazzâlî'nin, eserlerinde başarısını sağlayan zâhir-bâtin uyumunun sanatkârane tecellisi bu kitapta açıkça görülmektedir. Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin aynı konuda kaleme aldığı *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* ile *el-Mağşadü'l-esnâ* arasındaki mistik anlatım benzerliği Gazzâlî'nin Kuşeyrî'den etkilendiğini ortaya koymaktadır. *el-Avâşım mine'l-kavâşım* adlı eserinde Gazzâlî'nin keşf anlayışını eleştiren Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin (*el-Avâşım*, II, 14-17, 30-33) esmâ-i hüsnâya dair *el-Emedü'l-ağşâ* adlı kitabında büyük çapta onun açıklamalarından istifade etmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin *Levâmî'u'l-beyyinât* adlı esmâ-i hüsnâ

şerhi de hem genel plan hem işleniş açısından *el-Mağşadü'l-esnâ*'yı takip etmiştir. Râzî eserinde isim vererek Gazzâlî'den nakiller yapmıştır. *el-Mağşadü'l-esnâ*'nın aynı konuda yazılan eserler üzerindeki etkileri sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Eser Ortaçağ'dan itibaren Batı dünyasında da ilgi görmüş ve bazı bölümleri tercüme edilmiştir (*DİA*, XII, 520, 527).

İslâm dünyasında ve diğer ülkelerdeki kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan *el-Mağşadü'l-esnâ*'nın Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi bilgisayar kayıtlarında çoğu Süleymaniye'de olmak üzere elliye yakın nüshası görülmektedir (çeşitli kütüphanelerdeki yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 538; *Suppl.*, I, 746; ayrıca bk. *el-Mağşadü'l-esnâ*, neşredenin girişi, s. XVI-XVII; Abdurrahman Bedevî, s. 135-136). Eser Kahire (1322, 1324, ts. [el-Mektebetü'l-allâmiyye]) ve Beyrut'ta (ts. [Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye]) basılmıştır. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî'nin neşriden başka (Kıbrıs 1407/1987) Fazluḥ Şehâde Almanya, İngiltere ve Amerika'da bulunan altı nüshaya dayanarak eserin ilmî neşrini gerçekleştirmiştir (Beyrut 1971, 1982).

Kitap üzerine Şemseddin Muhammed b. İbrâhim el-Hatîb el-Vezîrî'nin yaptığı çalışma (*el-Menhelü'l-'azb fi şerhi esmâ'i'r-rab*) Kâtib Çelebi tarafından *Şerhu'l-esmâ'i'l-hüsnâ* başlığı altında zikredilmişse de kendisinin de ifade ettiği gibi *el-Mağşadü'l-esnâ*'nın muhtasarından ibarettir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1033, 1805; *İzâhu'l-meknûn*, II, 594; Süleymaniye Ktp., M. Murad - M. Ârif, nr. 190). Eserin Türkçe ve İngilizce tercümeleri de vardır (Yurdağür, s. 55). Helmut Gâtje ve Ahmet Arslan kitabı dair birer makale yazmışlardır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazluḥ); ayrıca bk. neşredenin girişi, s. XVI-XVII; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Avâşım* (nşr. Ammâr C. et-Tâlibî, *Arâ'ü Ebi Bekr İbni'l-'Arabî el-kelemîyye* içinde), Cezayir, ts. (eş-Şirketü'l-vataniyye lî'n-neşr ve't-tevzî'), II, 14-17, 30-33; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1033, 1805; *İzâhu'l-meknûn*, II, 594; Brockelmann, *GAL*, I, 538; *Suppl.*, I, 746; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VIII, 198; Abdurrahman Bedevî, *Mü'elleftâtu'l-Gazzâlî*, Küveyt 1977, s. 135-136; Metin Yurdağür, *Esmâ-i Hüsnâ*, İstanbul 1996, s. 54-55; H. Gâtje, "Logisch-semasiologische Theorien", *Arabica*, XXI/2, Leiden 1974, s. 151-182; Ahmet Arslan, "Kur'an, ilâhî Sıfatlar ve Hoşgörü", II. *Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Ankara 1996, s. 333-337; Bekir Karlığa, "Gazzâlî", *DİA*, XII, 520, 527.

BEKİR TOPALOĞLU

MAKSEM

(مكسم)

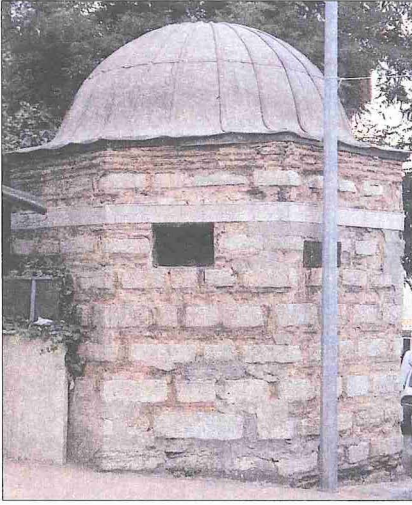
Şehir suyu şebekelerinde su taksim merkezi.

Kelimenin aslı Arapça maksim olup "suyun kollara ayrıldığı yer" demektir. İlk defa Romalılar tarafından kullanıldığı sanılan maksem, dağıtılan suların dış kirlenmelerden korunması için daima kapalı bir bina halindedir. Bu dağıtma merkezine su yolcular "kubbe" adını da verirler. Makseme gelen su tekne veya sandık denilen küçük bir havuza alınır. Sandığın düşey yüzü üzerine su seviyesinden eksen 96 mm. aşağıya yerleştirilen lüle adlı kısa borular vasıtasıyla debi ölçülür. Sandığın içerisindeki su seviyesini sabit tutmak için lülelerin bulunduğu cephenin üzerinde savaklar yer alır; yağmurların fazla olduğu mevsimlerde savaklardan taşan sular dağıtılan yerlere gider. Ana maksem büyük ve gösterişli yapıdır. İstanbul'un en büyük maksemi, Eğrikapı'daki Savaklar Kubbesi de denilen Mimar Sinan'ın yaptığı Eğrikapı Maksemi'dir. Taksim meydanına adını veren ve sekiz köşeli bir yapı olan Taksim Suyu Maksemi de mevcut maksemelerin tahribat görmemiş tek örneğidir.

1127 (1715) tarihli Kırkçeşme suyunun tevzi şemasında Eğrikapı Maksemi'nden 100 lüle (5200 m³/gün) su dağıtıldığı belirtilmiştir. Mimar Sinan'ın 976 (1568-69) yılına ait tevzi defterinde de aynı miktar yazılmıştır. Maksemin 124 lülesinden on üçü Yedikule yönüne, 111'i ise Fatih İtfaiyesi'nin arkasındaki Tezgâhçılar Maksemi'ne su gönderir. Buradan ayrılan bir dehliz Gedikpaşa üzerinden Ayasofya Kubbesi'ne, bir diğeri de Tahtakale Kubbesi'ne gider; bu son iki maksem bugün yolun altında kalmıştır. Tezgâhçılar Maksemi de halen yer altında olmakla birlikte kaldırımın üzerindeki bir taş kaldırılarak içine inilebilmektedir. Tabanı yol seviyesinden

Taksim
Maksemi -
İstanbul

Üsküdar Doğancılar Maksemi – İstanbul

yer almaktadır. Şehir dışındaki ana isâle hatları üzerinde bulunan maksemelere ise maslak veya kubbe ve bazan da şekline göre baca denir. İstanbul'daki maslakların başlıcaları Taksim suyu isâle hattı üzerindeki Hacı Osman Bacası, Ayazağa Van, Derbent ve Maslak kubbeleriyle Mecidiyeköy Maslağı'dır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tevzi Defteri, Âtf Efendi Ktp., nr. 1734 (Kırkçeşme ve Kâğıthane sularının 976 yılında Mimar Sinan tarafından İstanbul'a getirilişiyile ilgili); Sadi Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul 1945; Kâzım Çeçen, *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İstanbul 1988; a.mlf., *Üsküdar Suları*, İstanbul 1991; a.mlf., *Taksim ve Hamidiye Suları*, İstanbul 1992; SA, III, 1267-1268, 1287; IV, 1840.

KÂZIM ÇEÇEN

el-MAKSÛD

(المقصود)

Osmanlı medreselerinde okutulan
Arapça sarf kitabı.

Müellifi bilinmemektedir. Birgivi eserin İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye ait olduğunu söylüyorsa da (*İm'ânü'l-enzâr*, s. 151) kaynaklarda bu görüşü teyit eden bir kayda rastlanmamıştır. Kitapta önce sarf ilminin önemine işaret edilmiş, daha sonra sülâsî mücerred ve rubâî mücerred fiillerin vezinleriyle rubâî mücerred veznine mülhak altı bab tanıtlmış, ardından sülâsiye mezîd rubâî, humâsî ve sūdâsî fiil kalıpları ile (toplam on dört kalıp) rubâî mücerrede mezîd üç fiil kalıbı ele alınmıştır. "Masdardan türeyen kipler" başlığı altında masdar, masdar çeşitleri ve masdardan türeyen mâzî, muzârî, emir ve nehiy, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl kip ve kalıplarının kuruluş ve çekimleri açıklanmıştır. "Sahih fiillerin çekimi" başlığıyla sahîh fiillerin mücerred ve mezîd kalıplarının mâzî, muzârî, emir ve nehiy kiplerinin mâlûm ve meçhul şekilleriyle ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerinin çekimleri anlatılmıştır. "Notlar" (Fevâid) başlığını taşıyan bölümde geçişsiz (lâzım) bir fiili geçişli (müteddî), geçişli bir fiili geçişsiz yapmanın yolları, hangi fiil kalıplarının (bab) geçişlilik veya geçişsizlik bildirdiği, fiil kalıplarının ifade ettiği istek, işteşlik (müşâreket) ve dönüşlülük (mutâvaat) gibi diğer anlamlar, isim ve fiillerdeki zâid harfler ve bu harflerden bazılarının bildirdiği mânalarla bir kelimedeki zâid harfleri belirlemenin yolları açıklanmıştır. "İlletli fiillerle sahîh fiillerden hemzeli ve muzaaf olanlar" başlıklı bölümde söz konusu fiillerle bunların çekimleri esnasında mey-

8 m. kadar aşağıda olan maksemin Roma devrinden kaldığı ve en köklüsü Mimar Sinan tarafından gerçekleştirilen çeşitli tamirler geçirdiği anlaşılmaktadır. Taksim Maksemi, I. Mahmud tarafından Taksim suyu tesisleriyle beraber 1732 yılında yaptırılmıştır. İsâle hattından Taksim deposuna dolan su bu maksemdeki on lüleden Fındıklı-Topخانه, diğer on lüleden Beyoğlu Galata ve yandaki dört lüleden Kasımpaşa yönüne dağıtılır. Kayıtlara göre bu maksemden dağıtılan suların debisi 41 lüledir (2132 m³/gün). Giriş oluşunun iki tarafında iki kitâbe bulunmakta ve soldakinde Kaptanıderyâ Gazi Hasan Paşa'ya yaptırdığı Kalyoncu Kışlası ve çeşmelere toplam 22 masura (143 m³/gün), sağdakinde Sadrazam Yûsuf Paşa'ya 8 masura (52 m³/gün) su tahsis edildiği yazmaktadır. Taksim isâle hattı üzerinde yakın zamanlara kadar mevcut olan Harbiye Maksemi ise yol açılması dolayısıyla kaldırılmıştır. Anadolu yakasındaki mevcut en önemli maksem Üsküdar Doğancılar'da bulunan ve halk arasında genellikle türbe sanılan Damad İbrâhim Paşa Maksemi'dir. Harap durumdaki yapının üzerinde ta'lik hatla yazılmış Şair Nedîm'in bir kasidesi vardır.

Maksemelerin küçük birer örneği de şehir içerisindeki suyun basıncını ayarlayan su terazilerinin tepesinde bulunur ve bunlar vasıtasıyla aynen maksemde olduğu gibi su ölçülerek çeşitli yerlere dağıtılır. Halen Süleymaniye Çocuk Kütüphanesi'nin duvarı üzerinde bunun tipik bir örneği

dana gelen 'lâl, ibdâl ve idgam gibi değişiklikler ve kuralları açıklanmıştır.

el-Makşûd'a birçok şerh yazılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1807). Bunlardan Birgivi'nin *İm'ânü'l-enzâr 'ale'l-Makşûd'u* (Bulak 1244; İstanbul 1293), Ömer b. Asker el-Hamevî'nin şerhiyle (*el-Matbaatü'l-meymeniyye*, 1306) müellifi meçhul *el-Maflûb bi-şerhi'l-Makşûd* (*el-Matbaatü'l-Vehbiyye*, 1293; *el-Matbaatü'l-Meymeniyye*, 1310; İstanbul 1324, 1331) ve İsâ (Efendi) es-Sîrevî'nin *Rûhu's-şurûh'u* (bk. bibl.) sayılabilir. Eser Manisalı Ahmed b. Muhammed tarafından Türkçe olarak şerhedilmiştir. Hoca zâde Ahmed kitaba bazı ilâveler yapmış ve bu çalışma *İlâveli Maksûd* adıyla basılarak dönemin okullarında okutulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hoca zâde Ahmed, *İlâveli Maksûd*, İstanbul 1312; *el-Maflûb bi-şerhi'l-Makşûd fi't-taşrif* (İsâ es-Sîrevî, *Rûhu's-şurûh ve Birgivi*, *İm'ânü'l-enzâr 'ale'l-Makşûd* ile birlikte), İstanbul 1331; Abdülâtîf b. Muhammed Riyâzîzâde, *Esmâ'ü'l-kütüb* (nşr. Muhammed Altuncî), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Hâncî), s. 307; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1806-1807; Serkis, *Mu'cem*, I, 304; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 287; II, 657.

KENAN DEMİRAYAK

MAKSÜR

(bk. KASR).

MAKSÜR ve MEMDÜD

(المقصود والممدود)

Sonunda
maksür ve memdûd elif bulunan
Arapça kelimelere dair eserlerin
ortak adı.

Arapça'da kelimenin sonunda bulunan ve önu fetha olan elife "maksür elif", bu harf ile biten isim ve sıfatlara da "maksür isimler" adı verilir. Maksür elif ya uzatan elif ya da önu fetha olan ya şeklinde yazılır. Maksür elifin bazan uzun elif, bazan da ya şeklinde yazılması belli kurallara bağlıdır. Kelime sonundaki elif-hemzeye (ء) "memdûd elif", böyle isim ve sıfatlara da "memdûd isimler" denir.

Lugat ve gramer âlimleri ilk devirlerden itibaren maksür ve memdûd isimlerle sıfatların müennes veya müzekker, münzarif veya gayri münzarif olduklarının belirlenmesi, tesniye ve cemi hallerinde eliflerin dönüşüme uğraması yahut aynen kalması üzerinde durmuşlar, bu konular ve elifin az veya çok uzatılmasına göre